BIBLIOTECA SOCIETĂȚII NAȚIONAL-CULTURALĂ
A STUDENȚILOR PUTNENI

No. 1.

VRANCEA ȘI VRÎNCENII

Conferință ținută pentru
Cercul Studenților Putneni
în ziua de 5 Mart 1921

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI
Tipografia CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC
1921

VRANCEA
ȘI VRÎNCENII

▫▫ Conferință ținută pentru
Cercul Studenților Putneni
în ziua de 5 Mart 1921 ▫▫

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI

Tipografia CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC

1921

Vrancea și Vrîncenii

Conferință ținută pentru Cercul studenților putneni la 5 Mart 1921.

Onorat auditoriu,

Cînd am anunțat că voiu vorbi despre «Vrancea și Vrînceni», multe persoane își vor fi închipuit că este vorba de Vrancea Mioriței și de Vrancea idilică zugrăvită cu peneluri speciale care se întrebuințează de cîtva timp și se exploatează, că e vorba de un fel de Vrancea de feerie. E cu totul străină de mine intenția de a presinta Vrancea aceasta.

Cînd tinerii din cercul studenților putneni mi-au cerut un subiect în legătură cu județul lor, evident că am ales Vrancea și Vrîncenii, dar, cum specialitatea mea nu e de loc nici pitorescul, nici sentimentul, să nu se aștepte cineva de

la mine că voiu veni cu lucruri pe care alţii le au totdeauna la îndămână măcar odată în viaţa lor, dacă nu mai des (ilaritate). În conferinţa aceasta eu am intenţia să înfăţişez numai lucruri care, n'aş zice că nu se ştiu, pentru că de atîtea ori se ştiu atîtea lucruri care se cred neştiute şi lucruri care se cred ştiute se constată că nu se ştiu, ci am intenţia să vorbesc de cîteva lucruri mai puţin cunoscute sau a căror răspîndire e mai slabă. Astfel de lucruri le înfăţişez cu atît mai multă plăcere — şi nu ştiu dacă voiu comunica această plăcere ascultătorilor, — cu cît mă interesează pe mine însumi.

De ţinutul Vrancei s'a întîmplat să mă ocup în treacăt, dar niciodată pănă acum nu mi-am concentrat luarea-aminte asupra acestui ţinut, şi în concentrare se pot descoperi mult mai multe lucruri decît ar putea să apară la prima vedere. În legătură cu conferinţa aceasta am făcut însă un lucru pe care pănă acum nu-l făcusem şi îmi înfăţişez astăzi lucrurile puţin altfel de cum mi le închipuiam eu însumi Şi de

aceia cred că ele ar putea să ajungă interesante şi pentru d-voastră, căci, în general, lucrurile pe care conferenţiarul le ştia cu multă vreme înainte nu mai presintă interes pentru dînsul şi deci e foarte greu să le facă interesante şi pentru alţii.

I.

Întăiu, ce sens are numele acesta de Vrancea, care sună aşa de frumos, încît, cînd a venit regele Carol în ţară ca tînăr prinţ, mi se pare că şi-a luat ca pseudonim numele de «Conte de Vrancea». Deci cel d'intăiu care a usat de pitorescul numelui de Vrancea este Prinţul Carol. După aceia s'a numit astfel strălucitul scriitor care nu era de loc din Vrancea, ci de aici, din margenea Bucureştilor, Delavrancea. Şi în sfîrşit ni s'a servit o întreagă literatură iscălită cu un nume vrîncean.

Numele acesta de Vrancea de unde vine? Ştiţi că pe malul Mării Adriatice este o localitate la care,

înnainte de războiu şi chiar după, ai noştri mergeau şi merg foarte bucuros, mai ales acum cînd valuta austriacă e atît de depreciată : Abazzia. Lîngă Abazzia este localitatea cu numele Lovrana, care, de şi scris într'un cuvînt, cuprinde de fapt două : articolul *lo* şi substantivul Vrana.

Numele e slav, — slav, fireşte, acolo, slav la noi, fără ca pentru aceasta exact aceiaşi populaţie slavă să se fi găsit pe malul Mării Adriatice ca şi în Carpaţii noştri.

Este cuvîntul «vrană», care a trecut în limbagiul nostru obişnuit şi pe care toată lumea îl ştie ce însemnează, cu deosebire că unii îl simt mai bine şi alţii mai puţin bine. (Ilaritate.)

Vrancea derivă din «vrana», şi probabil că grupul de sate care a căpătat numele de Vrancea, păstrat pănă acum, este aşezat într'o înfăţişare naturală de teren care samănă cu o vrană ; e un circ de munte, cum se zice de obiceiu în geografie. Aşa încît este o deosebire între Vrancea, grupul de sate ţerăneşti — şi veţi vedea în

ce sens păstoreşti numai mai tărziu —, între un circ de felul acesta şi alt grup de sate care se înşiră de-a lungul unei văi, în care cas are cineva un «câmp», — de pildă Cîmpulungul Moldovenesc, în Bucovina, Cîmpulungul Rusesc, pentru că au fost Ruteni, Ruşi, cum sînt şi până acum, de mai veche origine, şi nu colonisaţi în timpuri mai apropiate ; Cîmpulungul din Muntenia, Cîmpulungul din Pind. «Cîmpulung» înseamnă un şir de sate legate între dînsele aşa încît să formeze un ţinut desfăşurîndu-se de-a lungul unei văi. Era odinioară şi Cîmpul-lui-Dragoş, în părţile Bacăului, cuprinzînd de-a lungul unui pîrău un şir întreg de sate.

Zic : Vrancea, şi n'aş zice regiunea putneană, pentru că Putna are alt sens geografic decît Vrancea, cu toate că aceasta este cuprinsă azi în Ţinutul Putnei, şi Dumnezeu ştie în ce împărţire va întra'n viitor după proiectul de împărţire administrativă al ţerii ce s'a presintat azi la Cameră, proiect alcătuit de o comisie foarte competentă, în care sînt şi profesori,

proiect care procedează foarte simplu: trage o serie de linii verticale, apoi altele orizontale şi face astfel un număr de judeţe: unul tot aşa de mare ca şi cellalt! (Ilaritate.) Prostia nu e tocmai aşa de originală, pentru că au mai făcut-o şi alţii; de pildă pe vremea Revoluţiei francese, cînd s'a stricat viaţa provinciilor Franciei prin faptul că s'au suprimat prin această împărţire geometrică vechile provincii: nu s'a mai ţinut sama de viaţa particulară a Normandiei, Guyennei, şi aşa mai departe, şi prin asememea cadrilaje, cum se pregăteşte să se facă şi la noi, s'a împărţit toată viaţa administrativă, religioasă şi economică, ca şi cum natura ar putea ţinea sama de sportul cu liniile verticale şi orizontale care se trag atît de uşor pe o hartă.

Dar Vrancea aceasta putneană, cu acea reservă pe care am exprimat-o — şi aşa o socotia şi Xenopol, în Istoria Romînilor —, e sonsiderată ca un ţinut de organisare ţerănească extrem de veche. Toţi acei cari exprimă această

părere se sprijină pe textul, foarte scurt, din Dimitrie Cantemir, şi tocmai pentru că e foarte scurt vi-l citez, fiind singurul în literatura noastră mai veche care încearcă a defini întinderea şi caracterul Vrancii. Iată ce zice învăţatul Domn al Moldovei de la începutul secolului al XVIII-lea, în cartea-i foarte cunoscută «Descrierea Moldovei», în care vorbeşte, firesţe, şi de Vrancea:

«A doua republică, mai mică, este Vrancea în Ţinutul Putnei, la hotarul Ţerii-Romăneşti, din toate părţile încunjurată cu munţi straşnici. Şi sînt într'însa douăsprezece sate cu două mii de case, şi nici locuitorii aceştia n'au ştiinţă pentru plugărit. Pentru că şi ei se îndeletnicesc cu păstorirea oilor, ca şi Cîmpulungenii, şi plătesc pe an la Domnie o dajdie ştiută şi hotărîtă, şi se ţin cu legile sau obiceiurile lor, iară porunci şi judecători de la Domnie nu primesc.»

Acum o explicaţie în ceia ce priveşte acest termin de «A doua republică, mai mică, din Moldova».

Cantemir vorbise înainte de Cîmpulungul moldovenesc, el arătase datinile acestor Cîmpulungeni: cum trăiau în sate fără niciun amestec cu oficialitatea, care trimetea doar vornici ca să culeagă, după foarte vechi tradiții, un anume venit, care se lua, nu în bani, ci în oi.

Știm de aiurea că vornicii așezați acolo aveau și funcțiunea de a culege informații din Ardeal pe care le transmiteau lui Vodă. Pentru Cantemir aceasta se chiamă republică, însă «republică» la Cantemir evident că are cu totul alt sens decît sensul de astăzi, pentru amatorii de a fi președinți de republică și pentru ceilalți. (Ilaritate.) La el republică are mai mult înțelesul de obște independentă, de obște autonomă, care se cîrmuiește de datini vechi, cu dregători proprii, la care se adaugă vornicii aceștia, cari sînt mai mult soli ai Domnului, culegători de imposite pentru Domnie și informatori pentru aceiași Domnie decît altceva. De aceia zice Cantemir, vorbind de Vrancea: «A doua republică». Mai departe Chigheciul,

în Ţinutul Fălciiului, la Prut, ar fi încă o «republică».

Cantemir avea cunoştinţe foarte întinse: pe unele le luase din cărţi, pe celelalte din experienţa lui particulară, de şi a petrecut în Moldova numai în tinereţa lui, iar pe urmă a fost ostatec la Constantinopol şi, întorcîndu-se în ţară, unde domneşte cîteva zile, se întoarce înnapoi la Constantinopole, unde a mai stat ani întregi.

Se ştie că apoi a revenit pentru a doua oară Domn, a domnit cîteva luni pănă s'a întîmplat campania de la Prut cu Petru-cel-Mare, înfrîngerea Ruşilor la Stănileşti, pacea de la Fălciiu, iar Domnul Moldovei a trecut în Rusia, unde a petrecut toată bărbăţia lui, şi puţin după vrîsta de cinzeci de ani a murit în mijlocul Muscalilor. Deci el avea şi informaţii personale şi, pe de altă parte, erau atîţi cari-i putea da informaţii chiar în Rusia, căci ni î n c h i p u i m că între credincioşii lui avea pe cine să întrebe privitor la datinile din deosebitele Ţinuturi. Apoi să nu se uite că Dimitrie Cantemir este un

teoretician: în această calitate el făcea teorii, chiar dacă nu erau faptele, şi, în orice cas, faptsle trebuiau să între în teoria lui. Cumplit lucru şi teoreticianii, cari chinuiesc faptele şi, cu cît le chinuiesc mai mult, cu atît sînt mai mîndri de resultatul căpătat! Îi umblau prin minte lucruri antice, romane, şi, atunci, de ce şi Moldova să nu fi avut trei republici ale ei!

N'a băgat de samă foarte marea deosebire care exista cel puţin între Cîmpulung şi Vrancea, de o parte, şi Chigheciul, de altă parte. Chigheciul nu e nici cîmp, nici vrană, ci codru, cu poieni, în care vor fi fost sămănate sate, mai multe sau mai puţine: Chigheciul a fost împoporat cu locuitori pentru a păzi margenea de către Tatari.

Deci într'un sens cu totul altul se poate vorbi de vechiul grup de sate de la Chigheciu.

Pe lîngă aceasta încă un lucru: graniţa cea veche a Moldovei, care din fericire este acum în Romănia Mare, nu era Prutul, ci Nistrul;

aşa că, graniţa fiind Nistrul, paza se făcea acolo, iar nu la Prut: iar paza despre Tatari la Prut s'a făcut numai cînd aceştia au venit din Crimeia şi au fost aşezaţi în Basarabia sudică, în aşa-numitul Bugeac. Aceasta s'a întîmplat însă după răscoala lui Mihai Viteazul împotriva Turcilor, supt Aron Vodă şi Răzvan, contimporanii lui în Moldova, prin urmare numai după 1600.

Aşa încît între cele trei republici ale lui Cantemir trebuie să fixăm o deosebire. Eu aş fixà o deosebire şi în ce priveşte Cîmpulungul şi Vrancea. Vrancea însemnează mult mai puţin decît Cîmpulungul, nu numai în ceia ce priveşte numărul locuitorilor şi întinderea regiunii, dar şi în ce priveşte toate celelalte rosturi. Cîmpulungul a fost într'adevăr lucru foarte mare în vechea istorie a Moldovei. Domnii Moldovei au găsit Cîmpulungul la descălecare, şi deci i-au respectat privilegiile.

Cîmpulungul a fost în vecinătatea vechiului Scaun al Moldovei, care ştiţi că n'a fost Suceava— de

Iaşi nici nu mai vorbim —, ci a fost Siretiul, şi mai veche decît Siretiul, — acum în cea mai mare parte distrus de războiu, populaţia locuind şi prin pivniţi—, a fost Baia Moldovei, numită aşa pentru că în părţile acelea erau mine, care nu se exploatează de foarte multă vreme.

Faptul că acum nu se exploatează niciun fel de mine de metal a făcut pe cutare să afirme că a fost «baie» în sensul de băi minerale, cum ar fi cele de la Olăneşti-Călimăneşti sau Govora; dar, dacă îşi închipuie cineva că persoanele de pe la 1300, de pe la 1200 şi ceva aveau acea nervositate balneară specială care prinde persoanele de ambe sexe în apropierea lunii Iulie pentru a-şi căta de sănătate unde sînt băi, se înşeală, şi eu cred că balnearismul acesta, cel serios ca şi cel distractiv, e mult mai recent. În sfîrşit în Baia a fost cea d'intăiu Capitală a Moldovei lui Dragoş, căpitan al regelui Ungariei, căci numai Bogdan e cel d'intăiu Voevod independent, prin răscoală, faţă de acest rege. Cîmpulungul era deci în apropierea

Capitalei, şi Domnii, cari nu erau bogaţi, trebuie să fi tras foloase mari din cele ce dădeau Cîmpulungenii.

Acum, dacă, astfel, Cîmpulungul este în legătură cu Baia, în schimb Vrancea a fost fără îndoială în legătură cu aşezări pe care nu le putem fixà, care n'au fost româneşti, de şi pe teritoriu românesc şi cu populaţie românească, în vederea desvoltării alături de poporul românesc. O aşezare politică mai veche decît principatul Moldovei, decît «Domnia românească a ţerii Moldovei», cum se zicea în cele d'intăiu timpuri. E vorba de acea provincie ungurească — şi Moldova am văzut că a început prin a fi o prelungire a Ungariei dincoace de Carpaţi, împotriva Tatarilor, — de acea aşezare politică mai veche, de pe la 1200-1210, tot în vederea primejdiei barbare. S'au trimes dregători unguri dincoace de munte, şi s'au aşezat în regiunea putneană, unde a fost un episcopat de Milcov, cu Vlădici cari au stat în cetatea cu acest nume, cetate care a fost dărîmată de Tatari pe la

1240, şi se pomeneşte formal distrugerea cetăţii Milcov de acea năvălire teribilă de pe la jumătatea veacului al XIII-lea, în documentele latine. Dar a fost o pătrundere ungurească dincoace de munţi, nu în vederea Tatarilor, cari pe vremea aceia încă nu sosiseră, ci împotriva predecesorilor lor în această regiune, anume Cumanii. Episcopatul a funcţionat vre-o patruzeci de ani, şi acolo unde era episcopul, era, după obiceiu, şi un comandant al cetăţii, un pîrcălab, cum zicem noi, iar populaţia trebuia să hrănească şi pe episcop şi pe pîrcălab, căci nu se putea admite existenţa unuia fără existenţa celuilalt, şi, pentru că ei nu căpătau leafă, trebuie să se admită şi o populaţie în stare să sprijine această orînduire.

Atunci cred că nu mă înşel spunînd că în Vrancea de pela 1200-1250 a fost o populaţie românească destul de numeroasă şi bine alcătuită, capabilă de a produce şi peste nevoile sale, dînd oarecare prisos care putea să servească acelor aşezări ale regelui Ungariei.

Dacă ar fi durat episcopatul de Milcov mai multă vreme, cu pîrcălabi pe lîngă dînsul, de sigur că vremea ar fi stăbit caracterul unguresc şi, rămînînd catolic episcopul, s'ar fi îndreptat după datinile ţerii. Însă de la năvălirea Tatarilor în Ungaria nu mai ştim absolut nimic despre Vrancea pănă foarte tărziu, pănă cînd s'a întemeiat principatul Moldovei, care a întrebuinţat foarte puţin timp, relativ, ca să ajungă pănă la Nistru, pănă la Dunărea-de jos şi pănă la linia Milcovului.

Aici, la Milcov, era o veşnică duşmănie între Domnul de la Argeş şi Tîrgovişte, mai tîrziu, pe de o parte, şi între Domnul dela Baia, Siretiu şi Suceava, pe de altă parte. Cele două principate româneşti, prin urmare, stăteau aici faţă în faţă. Şi dacă, într'o privinţă, a fost o nenorocire că n'am format un singur Stat, în altă privinţă această veşnică concurenţă a fost o trezire a forţelor noastre vitale. Pînă foarte tîrziu, după Ştefan-cel-Mare, n'a fost consolidată deplin Moldova în această regiune a Vrancii. Deci

cele două grupe de State de care e vorba în „Descrierea Moldovei" a lui Dimitrie Cantemir au folosit foarte mult din caracterul acesta de teritoriu de margine pe care-l avea toată regiunea. Pînă foarte tîrziu prin părţile Focşanilor era un căpitan de margine de o parte ca şi de cealaltă ; căpitanul de margine este ceia ce era la Franceşi marchisul, iar la Nemţi markgraful.

Acum, în ce împrejurări vor fi stat Vrîncenii înnainte de Ştefan cel-Mare faţă de Stat, nu putem spune : în orice cas nu trebuie să se sprijine cineva pe ce afirmă Dimitrie Cantemir. Dimitrie Cantemir trăieşte tîrziu, şi cunoaşte o stare de decadenţă în Vrancea. În Vrancea veche era mult mai multă libertate, sprljinindu-se pe mult mai multe datini v e c h i de cum se constată la începutul veacului al XVIII lea. Cum a ajuns Vrancea în epoca noastră de constituţionalism şi administraţie cu forme occidentale, aceasta o ştiţi şi d-voastră, şi vom vorbi puţintel la urmă, dar pe la 1700 Vrancea era în plină decădere faţă de ce fusese

înnainte. Cum s'a făcut această decădere o să se arăte ceva mai departe, fiindcă pentru secolul al XVIII-lea avem ştiri mai multe decît pentru epoca anterioară. In afară de legende care nici nu se ştiu cînd s'au alcătuit şi cum se pot înterpreta, noi n'avem decît nume de localităţi, şi nu documente, afară de cele păstrate şi pomenite într'un celebru proces de care ne vom ocupa ceva mai tîrziu ca să se vadă că dreptatea cea mai bună în Ţara Românească nu este cea mai nouă. Au fost aici oameni ceva mai drepţi decît acuma şi capabili de a ieşi din clasa lor pentru a împărţi judecata cea sigură. Aceasta pentru că, dacă judecătorii de acum sînt tot cu ochii la cruce, cei vechi erau cu ochii totdeauna la Dumnezeu, şi vederea directă a lui Dumnezeu este de foarte mare folos cînd este a pronunţa cineva o decisiune. Veţi vedea, zic, ce frumoasă decisiune s'a pronunţat pentru Vrînceni la începutul veacului al XIX-lea.

Pentru partea veche avem deci n u m e geografice şi menţiunea, în actul de judecată despre care

vorbesc, a unor privilegii mai vechi ale Domnilor Moldovei.

Numele munților din regiunea aceasta sînt în parte slavonești foarte vechi. De exemplu: Sboina, Lipșa, aparțin celui mai vechiu vocabulariu slav, peutru că n'au sens în românește. Pe lîngă acestea sînt nume de aceiași origine care au însă sens: de exemplu Clăbucetul (cf. cel de lîngă Azuga), muntele cu cascade sau un nume mai cunoscut nouă, Tișița, cu anumite întreprinderi de caracter eminamente național, care continuă să prospereze și după războiu ca și înnainte (ilaritate). Aici o să venim cînd o să atingem și chestiunea moșnenilor, cu o importanță mult mai mare decît s'a putut arăta într'o înterpelare bună și într'un răspuns ceva mai slab cu privire la pădurile moșnenești. Deci numele sînt sau slave vechi fără sens, sau slave mai nouă, avînd un sens In ce privește nomenclatura sate'or, dintre care unele au un înțeles în românește, de exemplu Vidra, altele, ca Soveja, n'au sens românesc, ceia ce ne trimite la o

foarte depărtată epocă slavă. Pe lîngă aceasta sînt în regiune şi sate care poartă, după un obiceiu foarte răspîndit în trecutul nostru, numele moşului care le-a întemeiat. Toate numele terminate în «eşti» reprezintă urmele acelui sistem: Costeşti este, de pildă, moşia descendenţilor lui Costea, de la care venia moşia. Faptul că se găsesc nume foarte vechi ne îndreptăţeşte să credem că în regiunea aceasta era o populaţie permanentă din cele mai depărtate timpuri.

Vedeţi, de orice chestiune locală s'ar ocupa cineva, găseşte totdeauna la capăt încă un argument pentru permanenţa elementului românesc, în contra teoriei lui Rössler şi Hunfálvy.

Acum cîteva zile, răsfoiam cartea unui învăţat ungur despre «Valea Crişului Negru», o publicaţie în limba germană foarte bine făcută, în care se spunea de acest erudit, care evident căuta să tragă cenuşa pe turta neamului său, că cele mai vechi nume de acolo sînt slave. Aceasta înseamnă,

nu numai existența unei populații slave, pe care o cred sarmatică, de pe vremea Dacilor — Sarmații au trebuit să cuprindă un mare număr de foarte veche populație slavă —, dar aceasta presupune și altceva: că intermediarii între Slavii cei dispăruți de multă vreme și locuitorii cari au venit pe urmă n'am putut fi decît noi. Și în această regiune a Vrancii, ca și în regiunea, așa de depărtată, a Crișului Negru, numele foarte vechi slave s'au păstrat, și, odată ce Slavii sau Șcheii, cum li zicem noi, nu mai există acum, continuarea numirilor vechi dovedește că prin populația românească s'au păstrat aceste numiri.

Vin acum la documente. Este unul care s'a păstrat în întregime și pe care l-a adus înnaintea Vlădicăi Melhisedec, învățatul episcop de Roman, niște Vrînceni cu ocasia unei visite. Documentul este din 1445, cel mai vechiu pe care-l avem.

Păcat că în el hotarul nu se dă după vechea datină ungurească —

căci, de oare ce descălecarea Moldovei s'a făcut din Maramureş, forma documentelor era ungurească, precisîndu-se «de la apa cutare la dealul cutare» ; aici, pentru un motiv care nu se poate deslui, nu se dă această însemnare a elementelor localităţii. Documentul n'a fost cunoscut de moşneni cînd au făcut judecata împotriva boierului Roset la începutul secolului al XIX-lea, dar în acea carte de judecată, foarte întinsă, de la începutul veacului al XIX-lea se însemnează o samă de lucruri privitoare la Vrancea.

Un document din 20 Iunie 1443 al lui Ştefan-Vodă pentru o vînzare la Caşin : se mai vorbeşte de stăpînirea pe care a avut-o în Vrancea o persoană, Albiana.

Pe urmă este un act al lui Matei Basarab pentru Soveja, un act al lui Constantin Cantemir, al doilea, tot de la dînsul, o hîrtie privitoare la Tulnici şi Soveja, cu menţiunea Mitropolitului Teodosie, şi un act de la Grigore Ghica, de la începutul veacului al XVIII-lea.

Acum iată ce putem crede pentru epoca anterioară lui Matei Basarab: putem crede că nimic din vechile rosturi ale Vrancii nu fusese schimbat de Domnii foarte respectuoşi de datini cari fuseseră până atunci. Deci cum fusese Vrancea cea veche din secolul al XIII-lea, aşa rămăsese.

Ţinut, veţi zice, de ciobani ? Nu numai de ciobani. Miorița ca Miorița, pitorescul ca pitoresc, poesia ca poesie, dorința de a face din Vrancea un teritoriu numai mocănesc potrivit cu anume tendințe literare, aceasta iarăşi rămîne de o parte. Eu sînt încredințat că cei mai vechi Vrînceni erau, în acelaşi timp, cu toate declarațiile lui Cantemir, plugari, fiindcă s'au găsit şi pe platouri înnalte urme de agricultură,—şi cu aceasta răspingem obişnuita teorie, în mare parte de origine străină, că am fost cîndva nişte bieţi ciobani şi că au venit Slavii cărora li datorim cunoştinţile de agricultură, ca şi cum ei ar fi pornit din cine ştie ce regiune de înnaltă civilisaţie. N'am constatat noi, ci străinii, că unde podişul per-

mitea oarecare agricultură, se făcea. Nu ştiu dacă mă înşel, dar cred că şi în Peninsula Balcanică, la Aromîni, cari sînt înfăţişaţi, în afară de populaţia de la oraşe, care se ocupă cu meşteşugul, ca păstori şi numai ca păstori, n'ar fi greu de găsit urme de practice agricole foarte vechi alături de păstorie. Sînt popoare care fac numai păstorie şi altele care fac numai agricultură, dar sînt popoare care fac şi una şi alta, cu o rotaţie de ocupaţiune foarte veche, care se continuă din generaţie în generaţie.

Şi la Macedoneni aş face să se observe un lucru că s'a păstrat pănă şi numele latin pentru plug. Noi am luat numele de plug, care este comun şi Germanilor şi Slavilor, de la alţii ; dincolo numele vechiu latin s'a păstrat, ceia ce înseamnă că s'a păstrat şi ocupaţia. Ba chiar şi în ceia ce priveşte păstoritul se face o foarte mare greşeală de obiceiu confundîndu se două lucruri: vagabondul şi păstorul. Nu poate fi element mai conservativ şi în ce priveşte locul decît păstorul: păstorul este un gospodar cu două

case, pe cînd plugarul este un gospodar cu o singură casă ; păstorul înseamnă omul cu două locuințe: una de vară și alta de iarnă. Am spus de atîtea ori : păstorul merge mereu pe același drum, și se cunoaște perfect drumul lui, locurile unde s'a deprins an de an a și duce turma pentru aflarea hranei ; el știe și fîntînile și nu se riscă pe drumuri necunoscute, iar, dacă i se închide drumul cunoscut de dînsul, o întreagă populație poate să decadă, ceia ce s'a întîmplat cu Mocanii din Ardeal cînd am început să facem înțelegeri cu Austriecii.

Această populație, cu totul liberă, s'a organisat cum a fost organisat oriunde satul românesc. Urmele acestei organisări s'ar putea găsi și în Vrancea, dacă s'ar căuta documentele cu mai multă luare aminte.

Pe vremuri am făcut și eu ce am putut ; rămîne ca alții să facă mai bine : totul este să facă cineva la ceasul lui ce trebuie.

Au rămas de tipărit mii de documente pe lîngă ce am putut a-

duna eu, cu toate criticele care mi s'au adus: de ce nu sînt tipărite în întregime şi de ce am suprimat formulele. Pentru că formulele sînt tipice, aceleaşi pentru foarte multe documente, şi de aceia am luat numai miezul ce le deosebia; dacă aş fi avut răgaz, le-aş fi tipărit în întregime; esenţialul era însă ca aceste documente, care erau în mîna unuia sau altuia, să fie la îndemîna tuturor; şi am avut dreptate, căci a venit războiul cel mare, şi multe documente s'au risipit. Cu culegerile de inscripţii, aceleaşi critice mi s'au adus, mai ales de un militar, mort de cîtăva vreme, care avea la dispoziţie fotografi şi mijloace ca să curăţe pietrele cu inscripţii înnainte de descifrarea lor. Eu am tipărit inscripţiile aşa cum le am tipărit, pentru că nu puteam face mai bine în cele cîteva ceasuri pe care le am avut la dispoziţie, călătorind pe sama mea, întinzîndumă în brînci pe pietrele umede şi îngheţate de biserici. Că n'am făcut tot ceia ce trebuia, se poate; numai iată că a venit războiul, şi

atîtea urme s'au desfiinţat, şi ar fi pierit fără munca mea, aşa „rudimentară“ cum am putut-o da.

In Vrancea ar trebui să meargă culegători pricepuţi din sat în sat, să se iea bine pe lîngă oameni şi să culeagă documentele, căci sînt şi sate care au fost mai ferite în timpul războiului şi documentele au putut scăpa.

A fost o vreme cînd pădurile nu erau tăiate, cînd omul în păduri se putea apăra mai uşor de vîntul asimilărilor administrative şi culturale, şi atunci ţinutul era cum fusese pe vremuri, pe cînd acum, cînd umblă pe acolo funicularele, multe lucruri vă puteţi închipui că nu mai sînt ce au fost. Sînt însă lucruri care ar fi putut fi constatate şi după alte regiuni, unde constatările s'au făcut.

Acum treizeci de ani, doi Ardeleni, Frîncu şi Candrea, au cercetat Munţii Apuseni, şi au cules atîtea lucruri de cel mai mare interes. Acolo la 1880 funcţiona satul cu rînduiala lui veche, în frunte cu «oamenii buni şi bătrîni», cu juzii, cu judecata supt un copac, Dumi-

neca, după datina veche, — obiceiuri astăzi dispărute şi pe care un străin din Cernăuţi, d. Ehrlich, le adunase pentru Bucovina. Ceia ce a făcut acel profesor străin am fi putut face, în frunte cu profesorii de istorie de la licee, cari n'au numai menirea de a însemna în catalog notele de la una până la zece la învăţătură şi la purtare, şi de a încasa o leafă foarte mică, de multe ori meritată, ca să chibzuiască gradaţii şi să facă şi puţină politică pe alături, ci datoresc înnainte de toate ca judeţul să şi-l străbată, să-şi facă o glorie din specialitatea lor în locul unde i-a pus vremea.

Profesorul este în măsură să facă aceste lucruri, pentru care altul trebuie să călătorească departe de locul lui, rupîndu-se de la alte ocupaţii. Şi este o esenţială datorie pentru orice profesor de istorie să întemeieze în judeţul lui un museu local.

În această privinfă s'ar putea lua o pildă frumoasă de la Chişinău, unde doi străini, fără niciun fel de cultură universitară, bărbatul

şi nevasta, au întemeiat un muzeu de istorie naturală de toată frumuseţa, deprinzîndu-se să execute în ceară cele mai dificile piese. Aceşti Cehi s'au improvisat, astfel nu numai cunoscători în ştiinţile naturale, dar şi creatori de muzeu.

Să ne întoarcem însă la rosturile noastre: Vrancea să nu ni închipuim că o putem cunoaşte cetind într'un dicţionar geografic ce se spune despre judeţul Putna. Şi cum s'a făcut marele dicţionar geografic se ştie foarte bine: s'a tăiat cu foarfecele articole din deosebite dicţionare şi s'au trecut apoi toate într'o ordine alfabetică în dicţionarul cel mare.

În vechea Vrance însă prin secolul al XVII-lea s'a întrodus o schimbare, determinată de apariţia mănăstirilor. Şi la la noi ca şi în Apus o mănăstire însemna o profundă transformare în condiţiile locale.

Întăiu mănăstirile se creau totdeauna într'o frumoasă aşezare naturală, într'o poiană de pădure,

într'un loc de unde se văd împrejurimile, fiindcă bătrînii noştri aveau un simţ deosebit de fin pentru frumuseţile naturii, pe cînd astăzi parcă se face rămăşag cum să se aşeze o casă în mai proaste condiţii, mai puţin expusă la soare pentru ca umezeala să o pătrundă cît mai bine, şi în plus să fie şi urîtă şi pretenţioasă; cînd însă cei vechi făceau o mănăstire, ştiau totdeauna s'o aşeze într'un loc deosebit de frumos, şi, după ce se ridica zidirea, pentru întreţinerea călugărilor d'innăuhtru se hărăziau venituri, adecă se dăruiau moşii.

Matei Basarab a întemeiat mănăstirea Soveja pentru a pecetlui prin această întemeiere de mănăstire pe pămîntul Moldovei împăcarea lui cu Vasile Lupu. Şi aceasta este într'adevăr poetic, chiar şi fără «bîr oiţă»: doi Domni de acelaşi sînge luptă între dînşii cu patimă, cu furie, şi la un moment dat se împacă, iar, pentru a sigila împăcarea, în loc de a da un banchet la care să pofteaască pe dregătorii militari şi civili de o parte şi de alta, Domnul Moldovei face o mă-

năstire la Tîrgovişte, Stelea, care durează pănă acum, iar Domnul muntean mănăstirea Soveja pe pămîntul moldovenesc.

Se vede că în vremea aceasta Vasile Lupu era mai bogat şi mai mărinimos decît Domnul muntean, fiindcă biserica Stelea este în proporţii foarte mari, cu ornamente gotice, cu nasturi de smalt verde prinşi de păreţi, o mîndreţă de clădire, pe cînd bisericuţa lui Matei — se pare că era Domnul şi cam zgîrcit — nu se deosebeşte prin niciun fel de frumuseţă arhitectonică. Cînd a fost însă să-i dea moşii, le-a căutat aiurea, prin părţile Tecuciului, unde a dăruit două moşii, ceia ce însamnă că pe atunci se respecta încă stăpînirea moşnenilor. Mănăstirea n'a fost niciodată o mănăstire de cărturari, ci o mănăstioară pierdută în munte, cu totul la o parte din drumul călătorilor, şi n'a folosit, cu călugării ei fără învăţătură, la desvoltarea regiunii.

Mai tărziu s'a întemeiat altă mănăstire, în împrejurări cu mult mai bogate decît Soveja, cu toate că

acel care a întemeiat-o era un Domn de ieri alăltăieri. În tinereţă fusese foarte puţin lucru: ostaş moldovean în Polonia, dar a ajuns să-şi cîştige prieteni printre Turci şi să se ridice în Scaunul Moldovei, —Constantin Cantemir, care n'a ştiut pănă la moarte să scrie, ci se iscălia cu o formă de lemn prin care trecea condeiul şi scandalisa pe învăţatul Miron Costin şi prin aceia că se întrecea cu băutura, de unde cîntecul pe care-l păstrează legenda: «cu păharul îndoseşte, dar cu birul mai răreşte».

E vorba de mănăstirea Mira, care, ea, are oarecare înfăţişare, de şi, ca mai toate mănăstirile, e în ruină, — dovadă a lipsei noastre de gospodărie în timpuri mai nouă, cînd, luîndu-se mănăstirile din mîna călugărilor greci, s'a înţeles a se face o gospodărie mai proastă decît o făcuseră chiar Grecii.

Ce şcoală se putea face acolo, ce adăpost pentru copiii clorotici ai oraşelor noastre, ce loc de desfăţare şi odihnă pentru lumea orăşenească, pe cînd ruina în care este lăsată constituie cel mai scan-

dalos spectacol! Fiecare mănăstire dărîmată cade greu ca răspundere pe sufletul generațiilor care au lăsat ca astfel de lucruri să se întîmple.

Și tocmai în capul Vrancii, unde se isprăvește codrul, era o foarte frumoasă mănăstire, nu mult mai veche decît a lui Matei Basarab, ci venită îndată după dînsa: mănăstirea Caşin, a lui Gheorghe Ștefan, unde a fost îngropat.

El a murit pe malul Mării Baltice, străin cu desăvîrşire de rosturile ţerii lui, întovărăşit de un călugăr, şi, cum Domnului îi era urît şi avea lîngă dînsul pe călugărul Antonie din Moldoviţa, a pus să-i traducă Scriptura în româneşte. Manuscrisul se află la Blaj, şi pe ultima pagină e însemnată povestea pribegiei Domnului şi a morţii lui (n'a fost tipărită niciodată, căci canonicul Moldovean, în stăpînirea căruia era manuscrisul, nu-l arăta decît cu multă pază). Între ţiitoarea rusoaică Stefania şi Sfînta Scriptură a trăit Gheorghe Ştefan pănă la sfîrşitul zilelor

sale şi a cerut să fie îngropat la Caşin : focul a distrus însă, dăunăzi, mănăstirea, parcă şi hasardul s'ar amesteca în opera de ruină pe care au început-o oamenii.

La sfîrşitul veacului al XVIII-lea, pe lîngă amestecul mănăstirii a venit şi amestecul direct al Domniei, care, acum, cîrmuia după alte rosturi. Vechea noastră Domnie era după datină, Domnia cea nouă, fanariotă, este după teoria cea nouă, modernă, din Apus.

Pe cînd Domnia cea veche se ţinea strîns de privilegii, ea însăşi fiind o instituţie de datină, Domnia cea nouă, fie de fapt străină, fie şi prin Domnii de ţară, a avut despreţ faţă de datină. Păcatul, de alminteri, nu este sfîrşit cu acel timp, căci ceia ce se propune şi se aplică în parte prin aşa-numita unificare de azi nu este altceva decît continuarea aceleiaşi greşeli raţionaliste. Trebuie să-şi dea sama cineva eă şi Ţinuturile au sufletul lor, de care nu e bine să te atingi, căci sufletul distrus nu se poate pune la loc.

Cînd a venit vremea cea nouă, s'a cerut ca toată Ţara Românească, de la un capăt la altul, să semene, şi toată lumea să fie de o potrivă: acelaşi regim să se întindă asupra oricării populaţii, de orice caracter.

Încă din cei d'intăiu ani ai secolului al XVIII-lea, sistemul s'a aplicat şi la Vrancea.

În acelaşi timp, de dincolo de munte, din Ardeal, a început o emigraţie mult mai puternică decît cea veche.

În trecutul nostru, Ungureni au venit la noi, cum la Ungureni au trecut şi Munteni şi Moldoveni: doar Dragoş şi Bogdan au venit din Maramureş de s'au aşezat la noi, şi noi am trecut în Făgăraş, iar nu Făgăraşul a trecut la noi: boierii din Făgăraş, cari sînt acum ţerani, sînt boierii lui Vlaicu şi lui Mircea, decăzuţi, iar în Moldova aşezarea este în legătură cu însăşi întemeierea principatului.

Pe vremea lui Ştefan-cel-Mare s'au mutat foarte mulţi oameni din Ardeal în Moldova, pentru că a-

tunci condiţiile ţeranului din Ardeal erau mai rele decît ale celui din Moldova, cum şi condiţiile ţeranului din Polonia erau mai rele decît ale ţeranului din Moldova. În Muntenia însă condiţia ţeranului era mai rea decît cea de dincolo de Dunăre, pentru că acolo slujiau Turcului, pe cîtă vreme în Muntenia şi Domnului şi Turcului şi boierului.

În Moldova însă a fost altfel: Moldova a fost un ţinut de libertate, şi prefera cineva mai bine să fie Moldovean, să fie ţeran supus unui boier din ţara noastră decît să rămîie în ţara lui ca să fie şerb după datina feudală.

În veacul al XVII-lea încă, din Ardeal veniau la noi mai puţini, dar, de îndată ce s'a aşezat acolo Casa de Austria. au început să vie mai mulţi, căci Austria a venit, ca o teribilă tunzătoare a oilor româneşti, cu o foarfecă enormă, de care oamenii s'au alarmat. O populaţie deprinsă a trăi patriarhal nu sufere asemenea schimbări.

Şi atunci, faţă de regimul austriac de a strînge birurile, oamenii

au trecut la noi peste munți, și astfel Vrancea a fost pe vremea aceia năvălită de Bîrsani sau Mocani, cum reiese din documente. Condica lui Constantin Mavrocordat înseamnă nume foarte vechi și deosebit de interesante.

Une ori ei se ziceau Bîrsani de Soveja, alte ori Mocani de Caşin, alte ori Bîrsani de Caşin. Și între dînşii era o oarecare rivalitate, determinată, nu de negoțul pe care-l făceau cu Turcii, prin Focșani, cărora li vindeau caşcaval și lînă, ori de căratul sării, după un vechiu privilegiu, ci de cine știe ce rivalități personale. De exemplu într'un act din aceiași condică a lui Constantin Mavrocordat se pomenește de bătaia unui cioban Ion din Soveja cu alt Ion Ursul, din Casin.

Îndată ce s'a aşezat aici populația de dincolo de munte, Domnia a prins colți și a întrebuințat întîiu față de cei noi veniți un regim pe care nu l-ar fi întrebuințat față de băștinași; dar, cum sînt lucrurile pe lumea aceasta, dacă se începe un regim față de unii, pe urmă se aplică și față de

alţii, cari nu sînt fireşte supuşi aceluiaşi regim. Şi, în felul acesta din causa inferiorităţii Ungurilor faţă de fisc, faţă de Vistieria Domnului, au ajuns cei invadaţi de ciobanii veniţi de dincolo a cădea şi ei în aceiaşi situaţiune cu cei veniţi din Ardeal.

Iată care erau îndatoririle la care îi supunea Domnia, îndatoriri care se gîcesc şi din textul lui Cantemir şi care împovărau acuma oameni deprinşi a trăi liberi, cu datina lor, cu dregătorii lor, cu rosturile lor deosebite de rosturile poruncite din Capitală.

Vodă li trimetea vornici. Vornici erau şi la Cîmpulung, dar, pe cînd cei vechi aveau numai caracterul de represintanţi ai Domnului, de strîngători de dări în natură, aceştia executau populaţia ca să plătească întocmai ca orice altă populaţie din orice altă regiune a ţerii. Se luau şferturi, şi, dacă trebuiau mai mulţi bani, se luau şi douăsprezece şferturi pe an, dar tot şferturi se ziceau.

Pe lîngă şferturi se lua răsura, adecă ce revenia funcţionarului

pentru osteneala lui, şi une ori răsura rădea cu adevărat pe contribuabil. Pe urmă se lua ajutorul pentru mucarer, care se plătia la înnoirea Domniei.

Plătiau deci bieţii Vrînceni şi mucarerul întocmai ca şi ceilalţi. În afară de aceasta cei veniţi de peste munţi, ca şi în general ciobanii străini, Sîrbii de exemplu, supt care nume se înţeleg şi Bulgari şi chiar Turci, plătiau şi pe la 1742 aşa-numita goştină, adecă de fiecare zece oi un leu; aiurea se vede că se dădeau zece bani. Plata se făcea la vameşul de Focşani.

În ce priveşte această goştină se făcea deosebire între ciobanii holtei şi ciobanii însuraţi: ciobanii holtei dau unde li sînt stăpînii, cei însuraţi unde li e şederea.

Afară de aceasta vornicul mai avea încă o sarcină, să culeagă informaţii la hotar: «Necontenit să ispitească tot ce va adeveri din partea Ţerii-Româneşti şi să înştiinţeze». Şi spune Constantin Mavrocordat într'un rînd: «Dacă socoteşti tu că ne va înştiinţa ispravnicul Putnei, ce-ţi pasă ţie!».

Apoi Bîrsanii de la Caşin şi Soveja se plîng că şi „căpitanii cari sînt trecători pe la ţinut“ ieau un miel de tîrlă şi adaugă că n'au dreptul să iea pentru că aceasta este o dare pe care o datoriau stăpînului moşiei.

Se mai plîng de amestecul Turcilor cari plătiau cum voiau fără să se preocupe dacă omului îi convenia sau nu să vîndă pe preţul ce dădeau, şi-şi luau une ori şi banii înnapoi. Aceasta însemna «a lepăda banii». Domnia hotărăşte odată ca acești Turci să cumpere numai oi de vîndut, nu şi de prăsilă.

În sfîrşit mai erau datori Vrîncenii să trimeată pentru masa Domnului brînză şi pentru anume călătorii «cară mocăneşti».

Acum, oamenii nu prea răbdau. N'avem din partea lor nicio plîngere iscălită din sate, dar avem într'un act administrativ însemnarea că părăsiau de multe ori satul ca să nu fie supuşi acelui regim, şi actul care relatează aceasta adauge: «aşa sînt învăţaţi de mult înnainte».

Dacă se împuţina numărul locuitorilor, se fixa birul mai mic, şi să pare că Vrîncenii, cari nu erau proşti, obişnuiau sistemul acesta: cînd era să se facă cisla, fugiau şi se întorceau pe urmă.

Sistemul arată să fi continuat în tot veacul al XVIII-lea. De la o bucată de vreme s'a introdus alt abus. Domnii fanarioţi de la început aveau pămînt de împărţit, dar cu timpul s'au apucat să împartă şi pe acelea în care n'aveau niciun drept. Anume tîrguri şi-au văzut teritoriile lor dăruite supt pretextul că tot pămîntul unde este aşezat un tîrg aparţine Domniei. Aşa s'a încercat şi pe la 1821 la Tîrgovişte, dar, fiind oamenii deosebit de colţoşi, nu s'a izbutit. În foarte multe tîrguri din Moldova lucrul s'a făcut însă. Deci la un anume moment un Domn fanariot s'a apucat de a dăruit pămîntul Vrancii unui boier Roset. Iordachi Ruset s'a folosit de dania lui Constantin Ipsilanti, la 1803, şi a căutat să iea în stăpînire pămîntul. Vrîncenii s'au dus

cu judecata la Vodă, s'au făcut cercetări, şi resultatul lor a fost în favoarea moşnenilor.

Este un act iscălit de boierii de atunci, avînd în frunte pe Mitropoliiul Veniamin Costachi şi în care se invocă argumentul datinei nestrămutate a ţerii, pentru a hotărî că Domnul n'a avut dreptul să dea pămîntul Vrîncenilor, şi astfel, în clipa cînd s'a sfîrşit epoca fanariotă, ei au fost aşezaţi din nou în dreptul lor.

Actul face cea mai mare onoare spiritului de dreptate al boierilor Moldoveni. Din nenorocire îndată după aceasta a venit era Regulamentului Organic, care a însemnat o administraţie mai meticuloasă, mai uniformă decît administraţia Fanarioţilor, prin urmare şi mai puţin respectuoasă faţă de privilegii.

După aceasta venim la regimul nou frances, inaugurat pe vremea lui Vodă-Cuza şi continuat în Domnia următoare, care acesta a fost ucigător pentru elementele cele mai preţioase şi mai folositoare ale trecutului nostru. În această

privinţă se pot lua ca exemplu Cotnarii, unde Domnii din veacul XV-lea aduseseră vieri din părţile Tisei ungureşti, în care datina cultivării viei fusese adusă din Germania. Era aici viţă de Tokai, şi oameni pricepuţi să o îngrijească. Pe vremea lui Ştefan-cel-Mare, a lui Petru Rareş erau pivniţi ale Domniei, şi nu numai Vodă avea vie aici, dar şi Mitropolitul şi episcopul catolic.

Era o splendoare, şi supt raportul frumuseţei naturale şi supt raportut bogăţiei, din punctul de vedere al produsului care se culegea la Cotnari. În veacul al XVIII-lea se mai păstra ceva din vlaga de odinioară, dar a venit regimul nou, şi a dat filoxera. Nefiind niciun articol din legile noastre care să vorbească în chip direct de filoxeră, s'au distrus viile, lăsînd îndiferentă administraţia, în loc ca ea să-şi fi concentrat toate silinţile pentru ca izvorul acesta de bogăţie să fie refăcut din nou.

Astfel azi Cotnarii oferă doar cîteva vii boiereşti, cele ţerăneşti fiind total ruinate ; localitatea este

absolut decăzută, biserica lui Despot, care a fost biserică catolică pe vremuri, e ruptă în două de pământul care fuge de supt temelie; biserica lui Ştefan-cel-Mare se află într'un hal de murdărie îngrozitoare, şi singurul colţ mai bine îngrijit este biserica nouă catolică, mică, dar foarte bine îngrijită de un om cu tragere de inimă pe care împrejurările l-au adus acolo.

Iată ce a ajuns, cu regimul nou de administraţie, unul din colţurile cele mai frumoase şi cele mai scumpe Moldovenilor.

Nu e de mirare dacă Vrancea a avut să sufere acelaşi regim.

Regimul nou nu vede decît ce este pe hîrtie; realitatea poate fi cum o fi: ea nu este pentru administraţie decît aşa cum se oglindeşte pe hîrtie.

De oare ce însă sînt persoane care văd bine unele lucruri chiar şi fără hîrtie, anume societăţi străine s'au instalat în Vrancea ca şi aiurea, şi au găsit foarte interesante persoane care li-au dat protecţia iscăliturii lor în consilii de ad-

ministrație cu jetoane de presență gras plătite.

S'a interpelat dăunăzi în Cameră cu privire la regimul care de la un capăt la cellalt al țerii se folosește și care îngăduie străinilor, nu numai a vinde lemne căpătate pe nimic, dar a cunoaște toate drumurile și potecile munților în vederea unei invasii care, cînd s'a întîmplat, a îngăduit dușmanului a pătrunde prin locurile acestea ca acasă la dînșii.

Așa a fost în Vîlcea, așa în Argeș, și probabil așa în Buzău. Neapărat în Vrancea. Cum și în Franța, de altfel, s'au constatat societăți străine instalate de fapt numai pentru a pregăti războiul viitor.

Evident că aceia ce a dispărut nu se poate reface decît cu multă greutate, dar ceia ce n'a dispărut trebuie păstrat.

Ca să termin cu o soluție care se impune astăzi tot mai mult, revin și cu prilejul acestei conferințe la o veche părere a mea în ce privește putința de a mai conserva

elementul aşa de preţios care sînt moşnenii. A statifica aceste pămînturi ale moşnenilor, ceia ce a mai rămas din ele adecă, îmi pare greşit, dat fiind tot ce cunoaştem în ce priveşte gospodăria Statului şi mai ales grija de proprietăţile sale. Totuşi ca să se împiedece unii din obşte de a vinde pe numele celorlalţi, cari habar n'au de această avere, pentru ca să li rămînă doar facultatea de a face un proces, cînd habar n'au şi de formele judecătoreşti, şi să se termine procesul cînd adversarul, cu alte mijloace şi alte proptele, a ajuns să fi cărat tot lemnul şi să fi lăsat pămîntul gol ori acoperit cu rămăşiţile de rădăcini ale copacilor tăiaţi, de nu poate să circule cineva prin îngrămădirea cadavrelor acelor arbori cari fuseseră odată o frumuseţă, ca să se împiedece această nenorocită stare de lucruri de astăzi, cred că trebuie păstrată proprietatea în obşte, care este elementul de solidaritate rurală.

Dar trebuie şi introducerea unei conştiinţe mai puternice a fiecăruia dintre aceşti oameni în ce pri-

veşte dreptul lor. Obştea ar fi condusă de un corp silvic anume pregătit, pe sama moşnenilor, nu pe sama Statului, pentru îngrijirea pădurilor care au rămas. Atunci, dacă, pe lîngă opera de conservare economică, s'ar mai adăugi şi opera de refacere care nu poate lipsi — la Porceşti, lîngă Olt, în Ardeal, un deal întreg, tratat în felul cum s'ar putea trata şi munţii noştri, a fost admirabil refăcut, iar serviciul silvic din Bucovina şi Ardeal, nu numai că a putut ocroti păduri, dar a ştiut să le şi refacă —, vom ajunge astfel să avem şi frumuseţi sufleteşti şi artistice în această regiune, pe lîngă folosul material.

Şi fără adăugirea acestui element sufletesc lucrul făcut, în toate, n'are nicio valoare.

(Stenografiat de H. Stahl.)